

Економічна теорія

Ірина ГЛАДІЙ

**МІЖНАРОДНА
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
ЯК НАУКА****Резюме**

Одним з наслідків активізації глобалізаційного процесу в ХХ ст. стало формування значної кількості регіонів, що об'єднують території різної національної належності; масштабність цього процесу суттєво впливає не лише на економічні та політичні механізми регулювання міжнародних потоків, а й на розподіл сил і пріоритетів головних учасників світового ринку; тому виникає об'єктивна потреба формувати новий напрямок досліджень – міжнародну регіональну економіку.

Ключові слова

Міжнародний регіон, наукова дискусія, економічний механізм міжнародної регіоналізації, регіональна інтеграція, регіональна взаємодія, регіональні торгові угоди, структура міжнародної регіональної економіки.

© Ірина Гладій, 2006.

Гладій Ірина, канд. екон. наук, доцент, докторантка кафедри міжнародної економіки, фінансово-кредитних відносин та маркетингу Тернопільського державного економічного університету, Україна.

Вступ

Особливістю розвитку сучасної міжнародної економіки є глобалізація економічних систем на фоні поетапного зрощення механізмів національної та міжнародної політик. При цьому традиційне трактування світової економіки як об'єднання національних економік (ринків) ґрунтується на припущенні про збіг меж територіальних кордонів країн і економічних систем. Така націоналістична парадигма пропонує впорядковане, симетричне і спрощене бачення політичної та економічної дійсності, що на початку ХХІ ст. перестало відповідати реальним процесам. Ускладнилася просторова будова «великих систем» у міжнародній економіці.

Хоча в економічній політиці більшості країн націоналістична парадигма досі домінує, вона активно дискутується сучасними дослідниками. Ще на початку 1980-х рр. Дж. Джекобс [20] у своїх статтях висунула тезу, що міста, а не держави є економічними системами й двигунами зростання. Якщо усунути «рамки меркантилістичної тавтології», зазначає Дж. Джекобс, ми побачимо самостійний світ економіки, а не артефакт політики. Виклик націоналістичній економічній парадигмі було кинуто і в книгах Кеніші Омае – «Світ без кордонів: Сила і стратегія у взаємозв'язаній економіці» та «Кінець національної держави: Зростання регіональних економік» [29, 30]. У цих роботах переплітаються два основні підходи: зменшення економічної ролі національних урядів і поява стихійних економічних зон чи регіональних держав. К. Омае обґрунтовує, що саме сформовані економічні регіони, а не держави-нації є справжніми джерелами економічної енергії за умов глобальної економіки. [30, 8]. Він зазначає: «Регіональні держави не є і не мають бути ворогами центральних урядів. Якщо ними керувати розумно згідно з принципами федералізму, то ці портали входження у глобальну економіку можуть стати найкращими друзями урядів» [30, 79–100].

Особливої уваги заслуговує робота В. Барнза і Л. Ледебура [1], які розглядають регіональні спільноти як первинний елемент глобальної економіки. Такий підхід дає змогу по-новому оцінити концепцію «воріт в глобальний світ» [10] як тісно взаємодіючої системи незначної кількості невеликих за розмірами регіонів, у яких концентруються всі основні фінансові, інтелектуальні, економічні та комунікативні ресурси і через які проходять фінансові, товарні та міграційні потоки. У 1990-х рр. Андре Франк і Баррі Гілс [41] продовжили розвиток новітньої теорії регіональних систем у світовій економіці та на основі «світ-системного аналізу» І. Валерстайна [43] запропонували варіант «теорії світової системи». Вони вважають, що світова система представлена сукупністю регіонів, об'єднаних між собою торговими зв'язками, і характеризується особливостями, що проявляються через взаємодію центру з периферією, цикли нагромадження і розподілу капіталу, співвідношення гегемонії та конкуренції.

Реалії світової практики і подальше розгортання процесу глобалізації, з одного боку, поставили окремі регіони у ситуацію світової конкуренції, а з іншого – підвищили ступінь взаємної залежності окремих територій. Ресурсів окремої (адміністративної виділеної) території стало явно бракувати для організації сучасного виробництва і цивілізованого життя. Внаслідок цього, за словами О. Неклесси [7], виникла «метаекономіка» – складнопорядкована система гео економічних просторів, сполучених нитками ресурсних потоків і гео економічних рентних платежів. Іншим наслідком глобалізації стало розділення основних фондів і господарського управління не лише структурно (всередині відповідних організацій), а й територіально. Регіони, в яких зосереджувався інтелектуальний капітал, центри управління виробничими процесами («ключові вузли» фінансового і фондового ринків, центри розробки нових технологій і логістики тощо), змогли отримувати щось на зразок «ренти управління» або «стратегічної ренти».

Цей короткий огляд триваючої наукової дискусії підтверджує необхідність дослідження нового суб'єкта міжнародної економіки – міжнародного регіону, який водночас охоплює як держави (ЄС, НАФТА тощо), так і окремі території держав (ОЧЕС, єврорегіони, прикордонні території тощо), що підкреслює гетерогенність його складових частин. Враховуючи це, автор намагається обґрунтувати і довести об'єктивну необхідність формування новітнього напрямку в теорії та практиці міжнародної економіки – міжнародної регіональної економіки.

1. Об'єктивна обумовленість формування мережі міжнародних регіонів

На рубежі тисячоліть чітко проявилась тенденція до утворення міжнародних регіонів, переважно орієнтованих на глобальну економіку, так званих «природних економічних територій» у «безмежному світі». Подібні регіони розглядаються як «ворота» нації у зовнішній світ, а процес глобалізації трактується як зростання взаємозалежності між цими «воротами» [9, 10]. Ці регіони не обов'язково володіють різноманітними ресурсами, але зуміли замкнути на себе найважливіші економічні потоки і створили умови для швидкого зростання ділової активності. Поява нових національних і світових економічних регіонів-лідерів (гео економічні регіони, транснаціональні неформальні утворення типу «сонячного поясу» Франції, півдня Німеччини та тихоокеанського узбережжя США, транскордонні регіони, що об'єднують території країн-сусідів, міські агломерації, які виконують функції міжнародних центрів, тощо), викликали жваву дискусію з приводу принципово нової просторової організації соціального життя («Європа регіонів», проект «силіконового Балтійського моря», проект «віртуальних держав» без території або з її мінімумом тощо). У сучасній теорії глобальної та міжнародної економіки такі процеси ототожнюються з новим регіоналізмом. Але загалом

можна виділити 6 напрямків дискусій, що сплітаються для підкреслення важливості регіонів і регіоналізації для світової економіки.

1. **Геоелекономіка.** З кінця ХХ ст. деякі дослідники акцентують увагу на швидкому розвитку геоелекономічних регіонів та розвивають ідею про остаточний перехід міжнародних відносин від геополітичної до геоелекономічної парадигми. Такі дослідники, як Є. Кочетов, Г. Чуфрін, О. Неклесса (Росія), В. Дергачов (Україна), вважають, що сьогоднішній світ у принципі живе за новими – геоелекономічними, а не геополітичними законами. Геоелекономічна парадигма ґрунтується на забезпеченні національних інтересів, що розглядаються як забезпечення високих темпів економічного зростання через інтернаціоналізацію господарських зв'язків і поступове розширення національних кордонів заради вільного руху товарів, капіталів, робочої сили, технологій. Все це неминуче супроводжується формуванням системи міжнародних регіонів¹.

2. **Нова економічна географія.** У середині 1980-х рр. П. Кругман і його однодумці у своїх статтях із торгівлі та географії обґрунтували важливість просторових факторів для динаміки економічного розвитку, ставлячи їх на повістку дня для міжнародної економіки. Економетричні дослідження підтримали тезу, що інноваційні процеси мають місце в основному в просторових агломераціях [11].

3. **Регіональні науки і економічна географія.** Наростання дискусії про індустріальні округи, що виникла наприкінці 1980-х рр., відображала підвищення інтересу економічних географів і регіональних теоретиків до бізнес-кластерів. Дискусія почалася з прикладів, відомих як «Третя Італія», і поширилася на аналіз подібних форм регіонального розвитку в інших європейських країнах. С. Сассен [37] збагатила цю нитку дискусії своїм дослідженням «глобальних міст» і центральних вузлів світової економіки. Скот [39] зв'язав вивчення регіонів і світових міст у формі своєї концепції «регіони світових міст». Після середини 1990-х рр. категорії та зразки інтерпретації, введені з цих підходів, дістали подальший розвиток у роботах Навді та Шмітца [25], Навді [26], Дуссела [15], Хампфрі та Шмітца [18], Шмітца [38, 40], Рабелотті [36], Мейєр-Стамера [24], Фучса [17]. Зокрема, ці автори наголошують важливість розвитку «колективної ефективності» і трестбазованих зв'язків для динаміки розвитку локальних кластерів.

4. **Інноваційна економіка.** Література з технологічного розвитку довго була сфокусована на індивідуальних фірмах. Після початку 1990-х рр. наростала кількість дослідження національних чи локальних інноваційних

¹ На сьогодні будова глобальної спільноти досліджується у 3 аспектах: (1) з точки зору рівня розвитку національної економіки поділяються на країни транснаціональної постіндустріальної Півночі, країни високоіндустріального Заходу, країни Нового Сходу, країни сировинного Півдня, конгломерат держав посткомуністичного світу, країни «глибокого Півдня»; (2) з точки зору архітектури глобального простору країни поділяють на центр, периферію і динамічні країни; (3) з точки зору глобальної нерівності виокремлюють групи країн за рівнем доходу.

систем, які акцентують увагу на моделі «навчання–через–взаємодію» як основу інноваційних процесів (Ландвелл [22], Касіолато та Ластрес [14], Фріман [16]). Автори аргументують, що фірми, вбудовані в ефективні локальні інноваційні системи, мають конкурентні переваги над ізольованими фірмами. Вони констатують, що регіони, доступні для побудови динамічних інноваційних систем, можуть посилити свою позицію у світовій економіці та підвищити конкурентоспроможність на світовому ринку.

5. **Теорія менеджменту.** У своїх дослідженнях М. Портер [33–35] наголошував на важливості кластерів для широкоефективних процесів розвитку. Він аргументував це тим, що в глобальній економіці конкурентні переваги формуються також через тісну взаємодію між фірмами регіону. Згідно з його концепцією, конкурентоспроможність виникає через гру напруженості між локальними конкурентами і синергетичними зв'язками між ядровими підприємствами і забезпечувальними мережами.

6. **Системна конкурентоспроможність.** Концепція системної конкурентоспроможності наголошує на важливості мережевих зв'язків між фірмами та їхнім інституційним середовищем для розвитку специфічних конкурентних переваг фірм і системної конкурентоспроможності в регіоні. Ця дискусія центрується на управлінських структурах (зокрема, взаємодії між ринком і мережами управління) та інноваційних процесах в окремих розташуваннях як ключових детермінантах міжнародної конкурентоспроможності.

Спільним для всіх цих напрямків є наголос на внутрірегіональних взаємодіях і взаємозв'язках між фірмами та їхнім інституційним середовищем як фундаменті для формування спільного економічного простору і глобальних систем. Згідно з цим аргументом, зростання попиту світової економіки має справу з фокусуванням локального потенціалу. Це передбачає «внутрішню суверенність» частини локальних акторів, тобто їхню можливість використати внутрірегіональну кооперацію для забезпечення адекватної реакції на глобалізаційні процеси.

Загалом сучасні дослідники виокремлюють 3 види регіональних систем:

- *Формальні, уніфіковані* – характеризуються спільною особливістю, такою як економічні інтереси, політична ідентичність тощо; деякі з них є природними регіонами. Зазвичай, вони орієнтовані на стимулювання різних видів діяльності та розвиток інтеграційних процесів; підкріплюються укладенням міждержавних угод із чітким визначенням кордонів (наприклад, ЄС, ГУАМ, СНД, НАФТА, єврорегіони тощо).
- *Неформальні, функціональні* – визначаються за внутрішньою організацією, яка центрується навколо деякої фокусної точки; це може бути велика компанія із значною кількістю працівників, велика торгова, фінансова чи інша спеціалізована зона, навчальний і дослідницький заклад в освітньому (науковому) регіоні тощо. Від-

різняються високим рівнем мобільності потоків, динамічністю чи нестабільністю кордонів просторової локалізації. У більшості випадків не підкріплюються укладенням міждержавних угод.

- *Перцептуальні* – визначені людським ставленням (відношенням) до областей, територій.

Концепція функціонального регіону була взята за основу теорії просторової економіки [12, 19, 31, 32]. Одна з таких теорій «полюсів зростання» зв'язує розвиток міст і регіонів: полюс зростання, як економічна одиниця, змінює таким чином регіональну структуру, що збільшується темп зростання повного регіонального випуску. Тому регіон пов'язаний із полюсом, який стимулює його, за умови, що планується розширення середовища для економічної діяльності. Така схема покладена, наприклад, в основу «*milieu theory*», запропонованої в [23]. Інтегруючи інноваційний потенціал регіонів і концепцію локального розвитку, автор виокремила регіональну специфіку економічного росту через притаманні йому соціальні та економічні характеристики. Згідно з цією теорією, кожен регіон може запропонувати певний бізнес-масштаб для інтеграції в контексті коопераційних зв'язків, які підтримують його розвиток.

Крім світових полюсів, широкі можливості для світогосподарської інтеграції отримують транскордонні території (прикордонні райони). У сучасному світі виокремлюють кілька типів транскордонних регіонів:

- еврорегіони (між країнами ЄС, ЄС і іншими країнами Європи);
- трансокеанські макрорегіони (АТЕС);
- трансморські субрегіони (ОЧЕС);
- спеціальні зони (між світовою економікою (Великий Сянган) у єдиному соціокультурному просторі (Китай) з метою возз'єднання держави-цивілізації).

Багато регіональних аналітиків розглядають «мертві кути» в світовій системі як наслідок нерівномірності розвитку країн і маргіналізації певних просторів. Така регіональна ідентичність відображає колективні аспекти життєдіяльності цивілізаційної субстанції: колективна ефективність або конкурентоспроможність, соціальна солідарність тощо. Вона проявляється через просторову економетрію [31], яка формує методологічні основи для дослідження процесу регіоналізації на рівні наднаціональної економіки.

На території Європи сформовано, щонайменше, чотири багатфункціональні центри глобального значення: «Великий Лондон» (під яким розуміється вся Південно-Східна Англія); район «Амстердам–Роттердам»; «Великий Франкфурт» з прилеглими рейнськими територіями і «Великий Мілан» (Північна Італія – від Венеції до Турину й Генуї). Зрозуміло, що існує декілька центрів рангом нижче [9]. Такий центр забезпечує формування відповідного регіонального ринку і стимулює розвиток певної частини гло-

бального простору. Основними економічними стимулами формування таких вузлових центрів є нарощення потенційних можливостей регіону за рахунок використання ефекту «центру тяжіння»², мінімізації транзакційних витрат, створення сприятливіших умов для ведення бізнесу і можливість отримання за рахунок цього додаткових конкурентних переваг. По суті, процес регіональної інтеграції зводиться до встановлення тісних зв'язків між такими центрами, а зовсім не до рівномірного покриття всього простору комунікаційними мережами.

Дослідження автором регіональної динаміки світового ринку також підтверджує схильність до концентрації міжнародних торгових потоків швидше у межах окремих транснаціональних (регіональних), ніж національних ринків (країн). Так, при загальній вартості експорту країн Європи 2910,231 млрд. дол. ЄС-15 забезпечує 84,41% його обсягу (або 2449,025 млрд. дол.). Зовнішньоторговий оборот блоків NAFTA і FTAА досягає 3307,99 млрд. дол. (2004 р.), що становить 86,7% вартості експорту та імпорту країн Америки. Для Африки загальна вартість експорту: (а) країн континенту становить 134,881 млрд. дол., (б) торгових блоків – 177,194 млрд. дол.; загальна вартість імпорту: (а) для країн континенту становить 132,008 млрд. дол., (б) торгових блоків – 166,133 млрд. дол. Для Азії загальна вартість експорту: (а) країн континенту становить 1995,805 млрд. дол., (б) торгових блоків – 1256,172 млрд. дол.; загальна вартість імпорту: (а) для країн континенту становить 1787,596 млрд. дол., (б) торгових блоків – 1138,442 млрд. дол. Більшість торгових блоків продовжує виявляти схильність до концентрації свого експорту на відповідному регіональному і внутрішньоблоковому ринках [2, 149]. Виявлена динаміка торгових потоків значно перевищує загальносвітові показники та показники по групах країн як для експорту, так і для імпорту. А сучасна структура світового ринку свідчить про неоднорідність його економічного простору, де всю складну систему зв'язків між акторами можна умовно поділити на два типи – міжрегіональні (трансрегіональні) і міжконтинентальні (глобальні).

Конфігурація сучасних торгових угод дуже різноманітна і стає все складнішою з огляду на накладання мереж регіональних торгових угод, котрі охоплюють внутрішній простір континентів і міжконтинентальні зв'язки на регіональному і субрегіональному рівнях. Географічно РТУ все частіше об'єднують ринки країн, які не мають спільних кордонів і формуються з кількох несуміжних ділянок. Тому традиційний термін «регіональний» наразі залишається лише зручним скороченням і непридатний для опису міжрегіональних (чи крос-регіональних) угод, що пов'язують країни по всьому світові в глобальні торгові мережі [3, 402].

² Під ефектом «центру тяжіння» розуміють додаткові надходження інвестицій, можливість отримання вищих прибутків і створення додаткових робочих місць за рахунок розвитку сучасної інфраструктури, здатної обслуговувати значні міжнародні потоки товарів, послуг, інформації, фінансових і технологічних ресурсів.

Вже сьогодні йдеться не лише про міжнародні регіони, а про формування системи континентальних гео економічних регіонів³, кожному з яких відповідає великий економічний простір (і ринок), що об'єднує 30–40 країн із населенням від 800 до 2000 млн. осіб. Відповідно, кожен гео економічний регіон містить цілу мережу міжнародних регіонів. При чому сучасна практика демонструє доволі різноманітні форми такої регіоналізації: від мікрорегіонів (типу прикордонних територій, спеціальних економічних зон, офшорних зон тощо) до транснаціональних регіонів, котрі об'єднують економіки та ринки цілих країн (торгові та інтеграційні блоки, євро регіони, міжнародні регіональні проекти тощо). Так, на сучасній карті Європи є ціла мережа міжнародних регіонів, які охоплюють 40% площі і 32% населення. Тому реалії світової економіки необхідно розглядати в контексті фрагментованого (за континентальною чи транс регіональною ознаками) економічного простору.

Ускладнення зв'язків і залежностей між рівнями і сферами світової системи дуже часто змушують розглядати її як складну тривірневу комбінацію національних, регіональних і міжнародних економічних систем і відповідних їм ринків, суб'єкти яких у процесі взаємодії реалізують свої інтереси через площину регіонального простору. Зрештою, автор вважає, що сучасна світова економіка – це матриця, утворена регіональними просторами, які взаємодіють між собою в межах функціональних площин – потоків (торговій, фінансовій, виробничій тощо).

Таким чином, виокремлюється новий напрям теоретичних і прикладних досліджень у міжнародній економіці – *міжнародна регіональна економіка*, якій притаманні специфічний об'єкт – міжнародні регіони, а також предмет – система відносин між суб'єктами світової економіки різного рівня з метою встановлення певної регіональної чи просторової ідентичності на формальній чи неформальній основах.

Враховуючи вищевикладене, *міжнародний регіон* визначається автором **як певна економічна просторова спільнота, яка об'єднує території різної національної належності, утворена для вирішення задач соціально-економічного розвитку і спричиняє збільшення регіональної економічної взаємозалежності й регіональної концентрації економічних трансакцій**. На мікрорівні – це зони пріоритетного розвитку, спеціальні економічні зони, інноваційні центри, кластери, мегаполіси, агломерації, «центри тяжіння» різного виду; на мезорівні – транскордонні об'єднання, у т. ч. євро регіони, прикордонні території; регіональні торгові угоди, митні союзи, спільні ринки, валютні союзи; на мегарівні – гео економі-

³ За оцінками, це три гео економічні регіональні блоки, здатні контролювати глобальні процеси. Перший розташований у Європі, центрований на ЄС; другий – в Америці, центрований на США чи NAFTA, третій – в Азії, можливо, центрований на Японії (див. [8, 27, 42]). На європейському континенті: ЄС + EFTA + члени EUROMED + нові кандидати на вступ до ЄС, яким буде надано режим вільної торгівлі. На обох американських континентах уже створюється FTAA, а в Азії: ASEAN + Китай + Японія + Південна Корея + CEP (Австралія та Нова Зеландія) + нові індустріальні країни + AFTA.

чні регіони і полюси, глобальні комунікаційні, фінансові, інформаційні мережі; економічні та військово-політичні об'єднання більшої частини країн континенту, які формують транснаціональну, міждержавну спільноту зі специфічними ознаками та характеристиками. При цьому, залежно від розміру охоплюваної території та складу учасників такі форми регіональних систем поділяють на субнаціональні й транснаціональні.

2. Економічні механізми міжнародної регіональної економіки

Міжнародну регіоналізацію визначають як процес пошуку чи встановлення адекватної локальної просторової ідентичності суб'єктами світової економіки шляхом посилення в межах певної території набору параметрів взаємної залежності, яку визначають у політичних, економічних, соціальних і культурних категоріях. Цей процес характеризують наступні ознаки: (1) є закономірним етапом розвитку глобальної системи; (2) містить механізми перерозподілу ефектів глобалізації між країнами світу і глобальними акторами; (3) розглядається як спосіб формування додаткових конкурентних або відносних переваг, пов'язаних із міжнародним співробітництвом; (4) має багатовимірний характер, тобто сфера поширення є необмеженою: економіка, політика, суспільні відносини тощо; (5) здатний розвиватися ненасильницьким способом на основі консенсусу інтересів; (6) йому притаманні різні форми реалізації, залежно від області дії; (7) є формою реалізації суспільних інтересів на мега- та мезорівнях (захист навколишнього середовища, допомога слаборозвинутим країнам, обмін досвідом, інформацією і технологіями, соціальний захист, підтримка розвитку певних галузей); (8) є способом досягнення вузькоорієнтованих цілей країнами світу (забезпечення безпеки, економічне зростання, стабільність ситуації в регіоні, боротьба з тероризмом, впровадження нової моделі розвитку) [4].

Отже, механізми міжнародної регіоналізації, на відміну від регіоналізації на рівні національної економіки, ґрунтуються винятково на економічних процесах, які будують конкретні зразки трансакцій усередині ідентифікованого міжнародного простору. Вони можуть супроводжуватися політичною взаємодією, але встановлення адміністративних кордонів не є її основною метою, а розглядається як наслідок поглиблення інтеграційних процесів. При цьому відбувається «розведення» (деталізація) та збалансування економічних інтересів учасників ринку, а механізми міжнародної конкуренції переміщуються із площини національної економіки і ринку в площину транснаціонального чи міжнародного економічного простору і відповідного йому ринку.

Утворення мережі міжнародних регіонів і зростання транскордонних потоків, розширення компетенції міжнародних організацій та посилення впливу глобальних і транскордонних суб'єктів змінюють функції адміністра-

тивно-територіального поділу та політичних кордонів країн. Тому втрату державними кордонами частини бар'єрних функцій деякі дослідники розглядають як форму прояву загальної кризи Вестфальської системи національних держав [13, 29] чи трансформації державних механізмів управління ринком [5]. Відповідно, активізація процесу регіоналізації на різних рівнях світогосподарської системи змушує держави модифікувати важелі управління економікою⁴.

У літературі проблема кордонів досліджувалась у різних теоретичних ракурсах (табл. 1). Але в контексті міжнародної регіональної економіки мова має йти про «маркери»⁵ економічної ідентичності, які постійно змінюються залежно від конфігурації території, в межах якої концентрується економічна активність суб'єктів різної національної належності. Внаслідок цього виокремилось поняття економічного кордону, який виконує функції такого маркеру і визначає розділювальні межі міжнародних економічних просторів.

Така глобальна політекономічна концепція має два ключових наслідки: (1) кордони держав не співпадають із розмитими лініями міжнародних економічних систем; (2) посилення взаємозалежності країн переносить механізми формування економічних інтересів і політичних впливів на рівень наднаціональної економіки. Тому всі країни, яким належать частини спільного економічного простору, зацікавлені в ефективній діяльності таких великих економічних систем. А глобально конкурентоспроможні регіони мислять і діють як локально, так і глобально.

Вибір виду регіональної взаємодії також не має чітко обумовленої логічної послідовності. Загалом, цей процес залежить від реакції учасників ринку на структурний тиск глобалізації, з одного боку, і внутрішніх політичних та соціальних чинників – з іншого. Тому ринкова логіка міжнародного регіоналізму, насамперед, є предметом конкурентоспроможності та відкритості національних економік, що посилюються за рахунок формування додаткових відносних і конкурентних переваг утворюваного ринку. Але процес розвитку регіону як соціально-економічної системи загалом спрямований на досягнення граничної цілісності сукупного соціального організму на певному ієрархічному рівні. Це відбувається тоді, коли системі властиві такі цілі, як задоволення потреб населення і національного соціуму загалом, підвищення матеріального добробуту населення, відтворення чи самовідтворення, збереження якості системи, виживання суспільства і людства тощо. Таким чином, міжнародні регіони мають забезпечувати реалізацію доволі складної системи інтересів міжнародного, національного і регіонального рівнів у розрізі економічної та соціальної площин. Все це пояснює необхідність розроб-

⁴ Наприклад, у зв'язку з частковою передачею урядом Фінляндії функцій управління прикордонним співробітництвом штаб-квартирі ЄС комісію європейського співтовариства стали розглядати як частину механізму державного впливу на економіку країни.

⁵ Вперше поняття «маркеру ідентичності» було запроваджено Б. Йоргенсеном [21, 19].

ки новітньої теорії міжнародних регіональних систем із власним категорійним і поняттєвим апаратом.

Таблиця 1

Дослідження проблематики кордонів у концепціях теорії світових систем і територіальних ідентичностей (після 1990 р.)

Домінуючі підходи і методи	Суть	Основні концепції та досягнення	Провідні автори	Практичне застосування
«Світосистемно-ідентичнісний» підхід	Дослідження кордонів на взаємопов'язаних територіальних рівнях залежно від еволюції ідентичностей та їхнього місця в ієрархії політичних кордонів	Модель взаємозв'язків між кордонами та ієрархією територіальних ідентичностей	А. Паасі (Фінляндія), Д. Ньюмен (Ізраїль), Дж. О'Локлін (США), П. Тейлор (Великобританія), Т. Лунден (Швеція), Дж. Вотербері та Дж. Еклсон (Великобританія) й інші	Використання проблеми кордонів, прикордонних конфліктів у національному та державному будівництві
Геополітичні підходи	Вплив процесів глобалізації та інтеграції на політичні кордони	Розробка уявлень про процеси «детериторіалізації» та «ретериторіалізації» і еволюція сукупності функцій політичних й адміністративних кордонів		Розробка принципів прикордонної політики та прикордонного співробітництва, створення єврорегіонів й інших транс-кордонних регіонів
Кордони як соціальні уявлення	Дослідження кордонів як соціального конструкта, відображення минулого і сучасного стану суспільних відносин, їхньої ролі як соціального символу і значення в політичному дискурсі	Розробка підходу до вивчення кордонів як важливого елемента етнічної, національної та інших територіальних ідентичностей		

Домінуючі підходи і методи	Суть	Основні концепції та досягнення	Провідні автори	Практичне застосування
«ПСП-підхід» (політика – сприйняття – практика)	Дослідження взаємозв'язку між політикою, що визначає проникливість кордону, її сприйняття людьми і практикою різних видів діяльності, пов'язаних з кордоном	Аналіз взаємодії політик, регулювання функцій кордону, її сприйняття, ідентичності людей і діяльності на територіальних рівнях; вплив перелічених факторів на управління транскордонними регіонами	Х. ван Хотум і О. Кранш (Нідерланди), Дж. Скотт (Німеччина)	Регулювання прикордонного співробітництва і управління транскордонними регіонами, регулювання міжнародних міграцій тощо; регіональна політика
Екополітичний	Дослідження співвідношення політичних і природних кордонів	Аналіз функцій політичних і природних кордонів як єдиної системи та вироблення шляхів управління транскордонними суспільно-політичними системами	О. Янг, А. Вестінг, Г. Уайт (США), Н. Кліот (Ізраїль), С. Долбі (Канада), Дж. Блейк (Великобританія) та інші	Вирішення глобальних і регіональних екологічних проблем; управління міжнародними річковими басейнами

Джерело: [6].

3. Структура міжнародної регіональної економіки

Міжнародна регіональна економіка має розглядатись як складова частина теорій економічних систем, які включають теорію ринків і теорію організацій. Вона проявляється через специфіку розвитку міжнародних економічних відносин в умовах локального простору утвореного регіону. Тому теоретичний фундамент цього напрямку формує теорія світової економіки, розвиток якої відбувається через інтеграцію з теорією економіки регіонів. Фактично, йдеться про теоретичне та прикладне дослідження міжгалузевих і просторових економічних зв'язків, які можна визначити як мезоекономіка наднаціонального/глобального рівня. Вона відіграє функції зв'язкової ланки між мега-, макро- і мікроекономікою. Говорячи про мезоекономічне структу-

рування як одного з напрямків розвитку теорії світової економіки, необхідно звернути увагу на її емпірико-прикладний характер. Ця теорія набуває якості стратегічно орієнтованої практики, що враховує не лише прямі та зворотні зв'язки, а й мережеву взаємодію якісно різних рівнів.

Виходячи з напрацювань, які вже існують, класифікацію міжнародної регіональної економіки можна відобразити наступним чином:

A. Теоретичні основи міжнародної регіональної економіки

- 1) геоekonomіка і геополітика;
- 2) теорія світ системного аналізу та міжнародна нерівність;
- 3) теоретичні концепції та моделі міжнародної регіоналізації;
- 4) теорія та моделі регіональної інтеграції;
- 5) теорія та моделі функціональної регіоналізації;
- 6) теоретичні основи та концепції трансрегіонального і транскордонного співробітництва;
- 7) теорія глобальних міст і «центрів росту» (мікрорегіони).

B. Методологія дослідження міжнародних регіонів

- 1) теорія «великих систем» та просторового розвитку;
- 2) теорія хаосу;
- 3) системний та синергетичний підходи;
- 4) методика ідентифікації видів і стадій розвитку міжнародних регіональних ринків і систем;
- 5) теоретична лімологія.

B. Емпіричні оцінки та прикладні дослідження процесів міжнародної регіоналізації

- 1) системні переваги міжнародної регіоналізації в розрізі глобальної та континентальної економік;
- 2) оцінка відносних і конкурентних переваг для міжнародних регіонів;
- 3) технологічні переваги та інноваційний розвиток міжнародного регіону;
- 4) оцінка ефектів дво- і багатостороннього співробітництва в рамках міжнародного регіону;
- 5) емпіричні оцінки міжнародної та міжкраїнної нерівності як мотиваційного механізму міжнародної регіоналізації;
- 6) дослідження архітекtonіки сучасного глобального простору;

- 7) ідентифікація різних видів міжнародних регіонів.

Г. Управління розвитком регіональних систем у міжнародній економіці

- 1) теоретичні основи розвитку регіональних ринків та їхніх систем у міжнародній економіці;
- 2) концепції та політика просторового розвитку «великих систем»;
- 3) теорія розвитку мережевих систем;
- 4) теорія «колективної конкурентоспроможності»;
- 5) управління мобільністю економічних потоків і динамічний розвиток міжнародних регіонів;
- 6) регіональні торгові угоди та їхній вплив на розвиток простору;
- 7) валютний ринок і валютна політика в рамках міжнародних регіонів; валютні союзи;
- 8) концепції та механізми економічної політики для різних типів міжнародних регіонів;
- 9) моделі інституційної взаємодії державних структур у межах міжнародних регіонів;
- 10) міжнародна координація економічної політики.

Але розробка нового наукового напрямку в міжнародній економіці вимагає розробки її структури, у т. ч. базових концепцій і категорій, принципів і закономірностей розвитку, моделей регіональної політики та механізмів управління. Потребує уточнення також поняттєвий апарат цього напрямку. У наявній літературі відсутнє усталене і чітке тлумачення таких понять, як (1) транскордонний, крос-кордонний, прикордонний; (2) трансрегіональний, міжрегіональний; (3) транснаціональний, міжнаціональний; відсутнє загальноприйняте поняття міжнародного регіону як ключової категорії для такого напрямку. Отже, загалом можна стверджувати про існування об'єктивної необхідності виділення такого напрямку, існування значного досвіду стосовно формування та розвитку міжнародних регіонів різного виду та існування потреби щодо систематизації цих напрацювань як для практиків, так і для теоретиків.

Література

1. Барнз В., Ледебур Л. Нові регіональні економіки. – Львів: Літопис, 2003.
2. Гладій І. Й. Сучасні тенденції розвитку регіональної структури світового ринку // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Київський націона-

- льний університет ім. Т. Шевченка. – 2005 – Вип. 55. – Част. II. – С. 146–154.
3. Гладій І. Й. Особливості та динаміка розвитку регіональних торгових угод на початку XXI століття // Журнал європейської економіки. – 2005. – Т. 4. – № 4. – С. 397–414.
 4. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект. – Тернопіль: Економічна думка, 2006.
 5. Гладій І. Й. «Новий регіоналізм» і державний механізм управління ринком // Економіка України. – № 6 (511). – 2004. – С. 45–50.
 6. Колосов В. Теоретическая лимология: новые подходы // Международные процессы. – 2003. – Т.1. – №3.
 7. Неклесса А. Ordo quadro - четвертый порядок: пришествие постсовременного мира // Полис. – 2000. – № 6.
 8. Ніколаєв Є. Об'єднуючий регіоналізм // Політичний менеджмент. – 2004. – № 4 (7). – <http://www.igls.com.ua>.
 9. Сергеев В.М. Экономические центры силы на пороге XXI века // Вторые Горчаковские чтения «Мир на пороге XXI века», – 23–24 мая 2000 г. – М., 2000.
 10. Andersson, A. and Andersson D. (eds.). Gateways to Global World. – Aldersht: Edvard Elgar, 2000.
 11. Audretsch, D.B. and D.B. Feldman. R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production // American Economic Review. – 1996. – Vol. 86. – № 3. – P. 630–640.
 12. Boudeville, J. Les Espaces Economiques. – Paris: P. U. F, 1970.
 13. Blake B. H. Borderlands Under Stress: Some Global Perspectives // Borderlands Under Stress / M. Pratt and J. Brown (eds.). – London, 2000. – P. 1–16.
 14. Cassiolato, J. E. and H. M. Lastres. Globalizacao e Inovaca Localizada. – Brasilia: IEL/IBITC, 1999.
 15. Dussel, E. Dinamica Regional y Competitividad Industrial. – Mexico City: UNAM, 1999.
 16. Freeman, C. The National System of Innovation in Historical Perspective // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – Vol. 19. – No. 1. – P. 5–24.
 17. Fuchs, P. Von der «Lernenden Region» zur «Lernenden Organisation». INEF-Report 52. – Duisburg, 2001.
 18. Humphrey, J. and H. Schmitz. The Triple C Approach to Local Industrial Policy // World Development. – 1996. – Vol. 24. – No.12. – P. 1859–1877.

19. Isard, W. *Location and Space Economy* – Cambridge: MIT Press, 1956.
20. Jacobs, J. *Cities and the Wealth of Nations: Principles of Economic Life*. – New York: Random House, 1984.
21. Jorgensen B. *Building European Cross-border Co-operation Structures*. Institute of Political Science, University of Copenhagen. 1998.
22. Lundvall, B. A. *Explaining Interfirm Cooperation and Innovation // The Embedded Firm / G. Grabher (ed.)*. – London: Routledge, 1993.
23. Maillat, D. and J.-Y. Vasserot. *Les milieux innovateurs: le cas de l'arc jurassien suisse*. – Neuchâtel: Institut de recherches économiques et régionales, 1986.
24. Meyer-Stamer, J. *Path Dependence in Regional Development. Persistence and Change in Three Industrial Clusters in Santa Caterina, Brazil // World Development*. – 1998. – Vol. 26. – No. 8. – P. 1495–1511.
25. Nadvi, K. and H. Schmitz, (eds.). *Industrial Clusters in Developing Countries // Special Issue of World Development*. – 1999. – Vol. 27. – No. 9.
26. Nadvi, K. *The Cutting Edge. Collective Efficiency and International Competitiveness in Pakistan // Oxford Development Studies*. – 1999. – Vol. 27. – P.81–107.
27. Nagarajan, N. *Regionalism and the WTO: New Rules for the Game? / Commission of the EC, Directorate General for Economic and Financial Affairs, Economic Paper No. 128*. – Brussels, 1998.
28. Newman D. *The Lines That Separate: Boundaries and Borders in Political Geography // A Companion to Political Geography / Agnew, J. and G. Toal (eds.)*. – Oxford, 2002.
29. Ohmae, K. *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. – New York: Harper Perennial, 1991.
30. Ohmae, K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economics*. – New York: Free Press, 1995.
31. Paelink, J. *Eléments d'économie spatiale*. – Genève-Paris: Economica, 1985.
32. Perroux, F. *L'économie du XXème siècle*. – Grenoble: Presses universitaires de Grenoble, 1991.
33. Porter, M. *The Competitive Advantages of Nations*. – New York: Free Press, 1990.
34. Porter, M. *Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review*. – Vol. 76. – 1998. – No. 6. – P. 77–90.
35. Porter, M. *Regions and the New Economics of Competition // Global City-Regions / A. Scott (ed.)*. – Oxford: Oxford University Press, 2001.

36. Rabelotti, R. *External Economies and Cooperation in Industrial Districts. A Comparison of Italy and Mexico.* – London: MacMillan Press, 1997.
37. Sassen, S. *Global City.* – New York, London, Tokyo: Princeton University Press, 1991.
38. Schmitz H. *Collective Efficiency: Growth Part for Small-Scale Industry // Journal of Development Studies.* –1995. – Vol. 31. – P. 529–566.
39. Scott A. (ed.). *Global City-Regions.* – Oxford: Oxford University Press, 2001.
40. Schmitz, H. *Local Upgrading in Global Chains: Recent Findings / Paper presented at the DRUID Summer Conference on Industrial Dynamics, Innovation and Development, Elsinore, Denmark, June 14-16, 2004.*
41. *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand? / Frank, A. G. and B. K. Gills.* – London; New York, 1993.
42. Thurow, L. *Head to Head: The Coming Economic Battle Among Japan, Europe, and America.* – New York: William Morrow and Company, 1992.
43. Wallerstein I. *World-Systems Analysis // Social Theory Today / Giddens, A. and J. H. Turner.* – Cambridge: Polity Press, 1987. – P. 309–324.

Стаття надійшла до редакції 1 серпня 2006 р.